Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de Siyaset ve İdeolojiler Üzerine Tartışmalar

Editörler:
Prof. Dr. Ercan OKTAY • Dr. Abdullah TURAN

ÖZGÜR YAYINLARI

Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de Siyaset ve İdeolojiler Üzerine Tartışmalar

Editörler:
Prof. Dr. Ercan OKTAY
Dr. Abdullah TURAN

ÖZGÜR YAYINLARI

Published by
Özgür Yayın-Dağıtım Co. Ltd.
Certificate Number: 45503

15 Temmuz Mah. 148136. Sk. No: 9 Şehitkamil/Gaziantep
+90.850 260 09 97
+90.532 289 82 15
www.ozguryayınlari.com
info@ozguryayinlari.com

Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de Siyaset ve İdeolojiler Üzerine Tartışmalar

Editörler: Prof. Dr. Ercan Oktay • Dr. Abdullah Turan

Language: Turkish
Publication Date: 2023
Cover design by Mehmet Çakır
Cover design and image licensed under CC BY-NC 4.0
Print and digital versions typeset by Çizgi Medya Co. Ltd.

ISBN (PDF): 978-975-447-744-3

DOI: https://doi.org/10.58830/ozgur.pub237

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0). To view a copy of this license, visit https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/ This license allows for copying any part of the work for personal use, not commercial use, providing author attribution is clearly stated.

Suggested citation:
Oktay, E. (ed), Turan, A. (ed) (2023). *Cumhuriyetin 100. Yılında Türkiye'de Siyaset ve İdeolojiler Üzerine Tartışmalar.* Özgür Publications. DOI: https://doi.org/10.58830/ozgur.pub237. License: CC-BY-NC 4.0

The full text of this book has been peer-reviewed to ensure high academic standards. For full review policies, see https://www.ozguryayinlari.com/

ÖZGÜR YAYINLARI

Çalışmaya Yazar Olarak Katkı Sunan Bilim İnsanları ve Kurumsal Bilgileri

Yazar Adı ve Ünvanı	**Yazar Kurumu**
Prof. Dr. Ercan OKTAY	Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi
Dr. Abdullah TURAN	Aksaray Üniversitesi
Dr. Öğr. Üyesi Barış KANDEĞER	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Umut Turgut YILDIRIM	İnönü Üniversitesi
Doktorant Naile ERDEM	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Dr. Sinan SUNAR	
Prof. Dr. Hülya EŞKİ UĞUZ	Selçuk Üniversitesi
Doç. Dr. Rukiye SAYGILI	Selçuk Üniversitesi
Dr. Erkan ÇAKIR	Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	Dumlupınar Üniversitesi
Doktorant Rashid SADIGOV	Dumlupınar Üniversitesi

Yazarlar kitap içeriğindeki sıralarına göre sıralanmıştır.

Bu kitaba değer katan her bir bölümde kullanılan kaynaklar, yapılan alıntılamalar, savunulan görüşler, ulaşıldığı bildirilen bulgular, ulaşılan sonuçlar, kullanılan tablo, şekil, resim ve her türlü içerik ve ulusal ve uluslararası telif haklarına konu olabilecek mali ve hukuki sorumluluk ilgili bölümün yazarının/yazarlarının sorumluluğundadır.

İçindekiler

Ön Söz v

Bölüm 1

Türkiye'de Siyasi İdeolojilerin Değişim Sacayakları 1
Ercan Oktay
Abdullah Turan

Bölüm 2

Erken Cumhuriyet Döneminde Devletçilik Düşüncesi ve Kadro Hareketi 65
Barış Kandeğer

Bölüm 3

Askeri Müdahalelerin Türkiye'de Siyasal İdeolojiler Üzerindeki Etkileri: Seçimler ve Partiler Üzerinden Bir Analiz 91
Umut Turgut Yıldırım

Bölüm 4

Türkiye'de Sol: 27 Mayıs 1960'tan 12 Eylül 1980'e 121
Naile Erdem

Bölüm 5

Türk Siyasi Hayatında Milli Görüş Hareketi Partileri ve Bürokrasi Yaklaşımları 147
Sinan Sunar

Bölüm 6

Toplumsal Hareketlerden Siyasi Partiye: Türkiye'de Yeşil Siyasetin Tarihi İzleği 171
Hülya Eşki Uğuz
Rukiye Saygılı

Bölüm 7

Neoliberal Politikaların Yeni Yüzü: Akıllı Kentler 191
Erkan Çakır

Bölüm 8

Türkiye-Azerbaycan İlişkileri Kapsamında Türk Milliyetçiliği: Karabağ Örneği 211
Hüsamettin İnaç
Rashid Sadıgov

Bölüm 3

Askeri Müdahalelerin Türkiye'de Siyasal İdeolojiler Üzerindeki Etkileri: Seçimler ve Partiler Üzerinden Bir Analiz

Umut Turgut Yıldırım[1]

Özet

Ordunun/askerin siyasal alana demokratik olmayan doğrudan müdahalesi; siyasal sistem, rejim ve aktörler üzerinde değiştirici/dönüştürücü kuvveti yüksek olan gelişmelerdendir. Bu görüşün geçerliliği Türkiye özelinde dikkate alındığında tartışmaya oldukça sınırlı bir alan bırakır. Siyasal ideolojiler de bu müdahalelerden bağımsız düşünülememektedir. Buradan hareketle, elinizdeki çalışmayla Türkiye'de siyasal alana yapılan ordu müdahalelerinin ideolojiler üzerindeki etkilerinin anlaşılmasının amaçlandığı ifade edilebilir. Bu amaç ile çalışmada Türk siyasetindeki ana akım ideolojilerin siyasal hayattaki konumlanma biçimi ile askeri müdahaleler arasındaki ilişki incelenecektir. Fakat askeri müdahaleler ile ideolojiler arasındaki ilişki analiz edilirken müdahale sonrası kısa dönem dikkate alınmıştır. İdeolojiler; iktidarda ya da muhalefette olma, siyasal tabanda karşılık bulma ya da bul(a)mama ve siyasal partilerce temsil edilme ya da edil(e)meme gibi kriterler dikkate alınarak seçimler ve siyasal partiler üzerinden incelenecektir. Çalışmanın esas iddiası, askeri müdahaleler ile ideolojiler arasında doğrudan bir neden-sonuç ilişkisini kurmadan Türk siyasetinde askeri müdahalelerin farklı fraksiyondaki ideolojileri öne çıkardığı ya da geriye ittiği fikridir. Nitel araştırma yöntemleriyle ikincil kaynakların analiz edildiği çalışmanın sonucunda müdahalelerin ideolojik hayat üzerindeki etkilerini tanımlamak gayesiyle belirli tasnifler ve sınıflandırmalar yapılmıştır.

1.Giriş

Türkiye siyaseti uzun süredir değişip dönüşmektedir. Yalnızca yüzyıllık bir tarih dikkate alındığında bile siyasal rejim, siyasal parti ve ideoloji, aktör ve toplumsal düzen gibi ciddi değişim/dönüşüm alanları öne çıkmaktadır.

1 Dr., İnönü Üniversitesi, umutturgut.yildirim@inonu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2676-7157

https://doi.org/10.58830/ozgur.pub277.c1104

Monarşiden cumhuriyete; tek partili hayattan çok partili hayata; Batı-merkezli dış politikadan çok yönlü dış politikaya; ithal ikameci ekonomi anlayışından dışa açık liberal anlayışına ve parlamenter sistemden başkanlık sistemine geçiş, bu alanlarda siyasal alanın yüzyıl içinde tecrübe ettiği değişimlerin örnekleri olarak verilebilir. Öte yandan biliniyor ki bu değişim/dönüşümün birçok sebebi, tetikleyicisi ve dinamiği var. Genel manasıyla bu bölümde irdelenecek olan sebep/tetikleyici/dinamik askeri müdahalelerdir. Daha özel ilgi ise askeri müdahalelerin Türk siyasal hayatının ideolojilerine etkileri üzerinedir.

Bu bağlam ile bölümün ilerleyen sayfalarında Türk siyasetindeki ideolojilerin siyasal hayattaki konumlanma biçimi ile askeri müdahaleler arasındaki ilişkinin irdelenmesi planlanmaktadır. Çalışmanın konuyu inceleme mantığı üzerine ilk olarak belirtilmesi gereken durum şudur ki Türk siyasetinin tüm ideolojileri ile müdahaleler arasındaki bağ temel uğraş değildir. Zira bu uğraş bölümün sınırlarını da aşmaktadır. Nitekim ideolojiler üzerinde yalnızca iç politika değil dış konjonktürün etkisi de söz konusudur. Bu çalışma yalnızca askeri müdahaleler özelinde siyasal hayattaki ana akım ideolojilerin müdahale sonrası kısa vadedeki durumu üzerine odaklanmıştır. Dolayısıyla ideolojiler; iktidarda ya da muhalefette olma, siyasal tabanda karşılık bulma ya da bul(a)mama ve siyasal partilerce temsil edilme ya da edil(e)meme gibi kriterler dikkate alınarak seçimler ve siyasal partiler üzerinden incelenecektir. Askeri müdahaleler ile ifade edilmek istenen "başarılmış" yani siyasal iktidarın konumu ve siyasal alan üzerinde doğrudan bir değişim meydana getirebilmiş müdahalelerdir. Dolayısıyla darbe girişimleri bu araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Bu nedenle 27 Mayıs 1960 ve 12 Eylül 1980 müdahaleleri, 12 Mart 1971 Muhtırası ve 28 Şubat 1997 Post-modern darbesinin ideolojik hayat üzerindeki etkisi analiz edilmektedir.

Çalışmanın çıkış noktası, Türk siyasetinde askeri müdahalelerin farklı fraksiyondaki ideolojileri öne çıkardığı ya da geriye ittiği düşüncesidir. Fakat bu iddia askeri müdahaleler ile ideolojiler arasında doğrudan bir neden-sonuç ilişkisini kastetmekten ziyade birinin diğeri üzerindeki etkisini öne çıkarma gayesindedir. İddiasını müdahale sonrası siyasal hayattaki aktörler, seçimler, anayasal rejim vb. gibi göstergeler üzerinden sınayan çalışma, müdahalelerin geniş etkilerinin derinlemesine analizi yerine ideolojik hayatta meydana getirdiği esas dönüşüme odaklanmıştır. Nitel araştırma yöntemleriyle ikincil kaynakların analiz edildiği çalışmanın sonucunda müdahalelerin ideolojik hayat üzerindeki etkilerini tanımlamak gayesiyle şu şekilde bir tarif yapılması mümkündür: 27 Mayıs Darbesi: *Dengelenen Merkez Sağ ve Yükselen Sol*; 12 Mart 1971 Muhtırası: *Ortanın Solu ve İslamcılığın Yükselişi*; 12 Eylül 1980

Darbesi: *Liberalizmin Altın Çağı* ve 28 Şubat 1997: *İslamcılık Merkeze ve Demokratik Sol ile Milliyetçiliğin Yükselişi*. Askeri müdahaleler sonrasında belirli anlamda değişim ya da dönüşüm yaşayan bu ideolojiler, ilgili dönemin konjonktürünü de dikkate alan bir perspektifle aşağıdaki başlıklarda tarihsel sıraya uygun biçimde ele alınmıştır.

2.27 Mayıs 1960: Dengelenen Merkez Sağ ve Yükselen Sol

Türkiye, 27 Mayıs 1960 sabahına Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) içindeki bir grup subayın siyasi iktidarı ele geçirdiği haberiyle uyanmıştır. Cumhuriyet'in ilk askeri darbesi böylece gerçekleşmiştir. Şüphesiz bu darbenin siyasal alanda birçok karşılığı olmuştur. Bu çalışmada ileri sürülen düşünce darbe sonrası siyasal hayat dikkate alındığında ideolojiler özelinde belirgin sonuçlarından birinin merkez sağın dengelenmesi ve solun yükselişi olduğudur.

Bu bağlamda 27 Mayıs'ın ilk etkisinden, çok partili hayata geçişten itibaren yükselen merkez sağın dengelenmesinden bahsedilebilir. "Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda kodlanıp temel iki prensibi ulus-devlet ve laiklik olan ve daha sonra Kemalizm nitelemesiyle bilinen devletin resmi ideolojisi" ile "diğerleri" arasında (Kösebalan, 2011: 1-2) sürekli bir gerilim vardır. Hatta Türk siyasetinde uzun bir dönem, ne zaman ki resmi ideolojiden "kayma/sapma" yaşandığı görülmüş bir değişim ve dönüşüm sürecine girilmiştir. Bu değişim ve dönüşüm de genellikle bürokratik elitin eliyle gerçekleşmiştir. 27 Mayıs'ta gerçekleştirilen darbe de genel manasıyla bu gerekçeyle temellendirilmiştir. Bu bağlamda 27 Mayıs'ın ideolojik refleks taşıyan bir yönü bulunmuyor değildir ki askeri müdahalelerin genellikle bir ya da daha fazla ideolojiden beslenmesi beklenebilir bir durumdur (Aktaş, 2019: 162). 27 Mayıs'ı gerçekleştirenler de 12 Haziran 1960 tarihinde yürürlüğe giren 1 Sayılı Kanun'da TSK'nın Dâhili Hizmet Kanunu'nun 34'üncü maddesinde yer alan "*Türk yurdunu ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak*" hükmü gereğince "*vatandaşı birbirine düşürmek suretiyle Türk vatanını ve milli varlığını tehlikeye koymuş olan eski iktidara karşı bu mukaddes kanuni vazifesini yerine getirmek ve hukuk devletini yeniden kurmak*" için yönetime el koyduğunu açıklamışlardır (Resmi Gazete, 14.06.1960).

Darbenin ertesinde şekillenen siyasal hayat analiz edildiğinde çoğu yönden, hele de ilk yıllarda, merkez sağın siyasal alandaki etkisinin gerilemeye başladığı buna mukabil solun yükseldiği aktör değişimleri ile seçimler dikkate alındığında ileri sürülebilir. Merkez sağın gerilemesinde kuvvetle muhtemeldir ki askeri yönetimin Demokrat Parti'nin (DP) on yıllık

iktidarına son vermesinin, Celal Bayar ile Adnan Menderes başta olmak üzere tüm DP'li milletvekillerini tutuklamasının ve merkez sağ ağırlıklı meclisi feshedip tüm siyasi parti faaliyetlerini yasaklamasının etkisi olmuştur. Nitekim ilerleyen süreçte merkez sağın önde gelen isimleri Celal Bayar, Adanan Menderes, Hasan Polatkan ve Fatin Rüştü Zorlu'nun da içinde bulunduğu 15 kişi hakkında idam cezasına hükmedilmiştir. Fakat Menderes, Zorlu ve Polatkan haricindekilerin cezası ömür boyu hapis cezasına çevrilirken Zorlu ve Polatkan 16 Eylül 1961'de, Menderes ise 17 Eylül 1961'de idam edilmişlerdir (Börklüoğlu,2017: 120). Dolayısıyla darbe sonrası siyasal hayatta hem parti hem de liderler bakımından bir boşluk doğmuştur. Merkez sağın geleceği hakkında bir belirsizlik söz konusu olmuştur. Örneğin seçmen kitlesinin artık hangi şemsiye altında toplanacağı sorusunun cevabı dahi tam olarak belli değildir.

Merkez sağın dengelenmesi ve solun yükselişinde etkili olan/olduğu düşünülen bir diğer husus, yapısal bir düzenleme olan anayasa değişikliği ile rejimin tekrardan dizayn edilmesidir. Zira değişikliklerle birlikte şekillenen yeni rejimin özellikle temel hak ve özgürlükler noktasında benimsediği liberal anlayışın[2] siyasal alanda plüralist bir ortamın oluşmasının önünü açarak solun yükselişine zemin hazırladığı kabul edilebilir (Belge, 2008: 33). Diğer ifadeyle yürütmenin merkeziyetçiliğini azaltmak gayesindeki anayasa yapıcıların siyasal alanda farklı seslerin daha net duyulmasına katkı sağladığı belirtilebilir. Bu kabule ön şart olarak gerçekleştirilen değişikliklere kısaca değinmek gerekir. Bilindiği üzere 1961 yılının ilk günlerinde DP hariç siyasi partilerin, MBK'nın, meslek örgütlerinin ve bazı kamu kurumlarının temsilcilerinden oluşan Temsilciler Meclisi ile MBK üst kademe üyelerinden oluşan Kurucu Meclis yeni anayasayı hazırlamaya başlamıştır. Son haline gelen anayasa taslağı 9 Temmuz 1961'de yapılan halkoylamasında % 61,7 oy oranıyla kabul edilmiş ve 1961 Anayasası ve yeni rejim yürürlüğe girmiştir (Erdoğan, 2008: 105-107).

1961 Anayasası'nın çeşitli açılardan Türkiye'de siyasi iktidarın tek merkezde toplanmasını önlemek amacıyla devlet iktidarının bölüşülmesi-paylaşılması zihniyetini ve çoğulcu liberal demokrasinin ilkelerini yansıtmaktadır. Örneğin Türkiye'de yasama organının yapısı ve rolünün değiştiği anlaşılmaktadır. Meclis 1924'ten beri milli egemenliğin yegâne temsilcisi konumunda iken 1961 Anayasası'nın "*Millet, egemenliğini, anayasanın koyduğu esaslara göre, yetkili organlar eliyle kullanır*" hükmüyle

2 Örneğin sosyal ve iktisadi haklar (Md. 35-53) ilk kez 1961 Anayasası'nda ayrı bir başlık altında yer almış ve işçiler ile kamu görevlilerine sendika kurma hakkı, işçilere toplu sözleşme hakkı (Md. 46) ve herkese izin almadan dernek kurma hakkı (Md. 29) ilk kez bu Anayasa'yla verilmiştir.

bu egemenliğin kullanımı rejimdeki diğer aktörlere de paylaştırılmıştır (Madde 4). Böylelikle Türk siyasal yaşamında uzun bir süredir devam eden meclisin üstünlüğüne dayanan demokrasi anlayışından uzaklaşılmıştır. Erik Jan Zürcher ordu yönetiminin bu değişikliği herhangi bir partinin mecliste çoğunluğu ele almasıyla oluşabilecek iktidar tekelini engellemek amacıyla gerçekleştirdiğini ifade etmektedir. 1961 öncesi rejimde parlamentoda çoğunluğa sahip olan partinin gerçekten de olağanüstü yetkilere sahip olduğu dikkate alındığında Zürcher'in tespitinin yerinde olduğu söylenebilir. Buna bağlı olarak yeni anayasa cumhurbaşkanının atadığı ve seçilerek gelen üyelerden oluşan Cumhuriyet Senatosu ismiyle ikinci bir meclis oluşturarak meclisin rejim içindeki gücünü dengelemek istemiştir (Zürcher, 2015: 356).

Bununla birlikte, 1961 Anayasası'nın sivil siyaset üzerinde vesayet denetimini arttıran bürokratik kurumları da sistemdeki vesayet unsurları olarak oluşturduğunun altı çizilmelidir (Şimşek, 2020: 237). Örneğin üniversiteler ile radyo ve televizyon idaresine özerklik veren ve yerel yönetimlerin tüm karar organlarının doğrudan halk tarafından seçileceğini anayasal hüküm haline getiren reformlar (Md.116, 120) temsili demokrasi anlayışını yansıtmasıyla birlikte merkezi iktidarın gücünün sınırlandırılmasının da araçlarındadır. Yürütme başlığı altında Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) (Md. 111) kurulması da yürütmenin etki alanını daraltan reformlardandır. Çünkü Türk siyasi tarihinde MGK yürütme içindeki askeri otoriteyi temsil etmesiyle sivil otorite karşısında sürekli bir güç merkezi olarak kalmıştır. Hatta 1971, 1980 ve 1997'deki askeri müdahaleler dikkate alındığında ordunun MGK ile sivil siyaset üzerinde bir anlamda vesayet gücünü kurumsallaştırdığı ifade edilebilmektedir (Özbudun, 2014: 45).

1960'lı yılların siyasetini merkez sağın dengelenmesi ve solun yükselişi özelinde okumak, yukarıdaki değişiklikleri de dikkate alarak ilgili dönemin siyasal gelişmelerini analiz etmekten geçmektedir. Bu bağlamda incelemeye 27 Mayıs sonrası siyasi partilerin tekrardan faaliyete geçtiği tarih olan 13 Ocak 1961'ten başlamak yerinde olacaktır. Bu süreçteki aktörler ve gelişmeler ideolojiler açısından bir değerlendirmeye ışık tutacaktır. Bu dönemde merkez sağ açısından önemli bir gelişme aktör değişimidir. Zira DP'nin kapatılmasından sonra emekli Genelkurmay Başkanı Ragıp Gümüşpala 1961 yılında DP'nin devamı olarak nitelenen Adalet Partisi'nin (AP) genel başkanlığına seçilirken (Fedayi, 2019: 125) bir diğer parti de Ekrem Alican'ın liderliğinde Yeni Türkiye Partisi (YTP) ismiyle kurulmuştur. Sol açısından da bu süreçteki en önemli gelişme yeni bir partinin kurulmasıdır. Nitekim işçi sınıfının çıkarlarının korunması temel gayesiyle Türkiye İşçi Partisi (TİP), 1961 yılında İstanbul'da resmi olarak faaliyete başlamıştır (Gülpınar, 2013: 88). Dönemin bir diğer aktörü de ilk olarak 1948'de Millet Partisi ismiyle

kurulup 1952'de Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne dönüşen, fakat 1958'de Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ismini alan kesimdir. Osman Bölükbaşı öncülüğündeki bu siyasi harekette yaşanan parti içi çekişmeler sonrasında 1962 yılında partiden istifa eden Bölükbaşı Millet Partisi adıyla yeni bir parti kurarken CKMP'de Alparslan Türkeş ve arkadaşlarının öne çıktığı süreç başlamıştır. Nitekim 1969 yılında parti yönetiminde tek söz sahibi olan Türkeş CKMP'nin adını Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) olarak değiştirmiştir (Artvinli, 2007: 46-48).

Merkez sağın dengelendiği iddiası darbe sonrası yapılan ilk seçim sonuçları ile desteklenebilir. Sivil siyasete geçişin önemli eşiklerinden olan seçimler, 15 Ekim 1961 tarihinde yapılmış ve bu seçime Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), AP, YTP, CKMP ve bağımsız adaylar katılmıştır. Seçim sonucuna göre oy oranları ve parlamentodaki 450 sandalyenin dağılımı aşağıdaki gibi gerçekleşmiştir.

Tablo 1: 1961 Genel Seçimlerinde Partilerin Aldığı Oy Oranları ve Milletvekili Dağılımı

Siyasi Parti	***Alınan Geçerli Oy Yüzdesi***	***Milletvekili Sayısı***
Adalet Partisi	34,8	158
Cumhuriyet Halk Partisi	36,7	173
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	14,0	54
Yeni Türkiye Partisi	13,7	65
Bağımsızlar	0,8	-

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2012: 25).

Seçim sonuçları dikkate alındığında 1950'den beri hiçbir seçimde gerçekleşmeyen bir durumun, yani CHP'nin birinci parti olarak çıkmasının altı çizilebilir. Her ne kadar merkez sağ partilerin oy oranlarının toplamı, toplam oyun yarısından fazla bir orana karşılık gelse de hiçbir partinin tek başına hükümet kurma çoğunluğunu sağlayamaması, on yıllık merkez sağ iktidarı ile birlikte değerlendirildiğinde merkez sağ için bir gerileme olarak okunabilir. Öte yandan ordunun Cemal Gürsel'in cumhurbaşkanı ve İsmet İnönü'nün de başbakan olması yönündeki talebi hesaba katıldığında merkez sağın dengelenme yönündeki değişimi de somutlaşmaktadır (Yılmaz, 2017: 28). Nitekim CHP ve AP'den oluşan Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk koalisyon hükümetinde İnönü'nün başbakan olması ve İnönü'nün daha sonra YTP, CKMP ve bağımsızlar ile anlaşarak ikinci kez bir koalisyon

hükümetini kurmuş olması iktidar alanının merkez sağdaki bir parti yerine CHP tarafından sahiplenildiğinin göstergelerindendir (Dursunoğlu, 2021: 48). 1965 yılındaki seçimlere gelirken İnönü'nün yalnızca bağımsız milletvekilleriyle kurduğu hükümet, 1965 yılı bütçesini TBMM'ye kabul ettiremeyince İnönü'nün istifasıyla son bulmuştur. Sonrasında Cumhuriyet Senatosu üyesi Suat Hayri Ürgüplü başbakanlığında AP, YTP, CKMP ve Millet Partisi'nden oluşan koalisyon hükümeti 1965 seçimlerine kadar ülkeyi yönetmiştir (Tekin ve Okutan, 2019: 161).

Solun yükselişi de yine bu yıllardaki vakıadır. Hatta Türkiye'de solun önemli temsilcilerinden Türkiye İşçi Partisi (TİP) için 1960'lı yıllar "*altın dönem*" olarak kabul edilmektedir. Gerçekten de TİP, bu süreçte sürekli olarak üye sayısını arttırmaya başlamış ve siyasal taban noktasında parti için olumlu gelişmeler yaşanmıştır. 1963 yılında artık parlamentoda da temsil edilen bir parti haline gelmiştir (İnan, 2023: 21-25). 1965 yılındaki genel seçimler ise Türkiye'de sol için bir dönüm noktası olmuştur. Türkiye'de sosyalist ideolojinin önemli temsilcilerinden, kendisinden sonraki sosyalist hareketlere kaynak teşkil eden TİP'in sosyalist bir işçi sınıfı partisi kimliğini kazanması 9 Şubat 1962'de Genel Başkanlık koltuğuna oturan Mehmet Ali Aybar ile birlikte gerçekleşmiştir. Parti 1971 Muhtırası ile kapatılana kadar Türkiye'de sosyalist çizginin yükselen aktörlerinden biri olagelmiştir (Atılgan, 2013: 343-344).

1960'lı yılların ilk dönemi merkez sağın dengelenmesi ile geçmiş olsa da sonraki dönemi tekrar bir geri dönüşü de ifade etmektedir. Süleyman Demirel'li AP, bu geri dönüşün lokomotifi olarak kabul edilebilir. Fakat diğer taraftan CHP'nin ideolojik duruşunun ortanın soluna kayması ve TİP'in seçimlerde elde ettiği başarı ideolojik hayatta merkez sağın dengelendiği ve solun yükseldiği iddiasını hala geçerli kılmaktadır.

1964 yılında AP'nin genel başkanı Ragıp Gümüşpala vefat edince parti liderliğine aday olanlardan iki isim öne çıkmıştır: Saadettin Bilgiç ve Süleyman Demirel. Demirel gerçekleştirilen kongrenin sonucunda genel başkanı seçilmiştir. Bu siyasi konjonktürde 10 Ekim 1965 tarihinde genel seçimler yapılmış ve Demirel henüz lider olarak girdiği ilk seçimde ciddi bir zafer elde etmiştir. Seçimlerde partilerin aldıkları oy oranları ve milletvekili dağılımları aşağıdaki gibi şekillenmiştir.

Tablo 2: 1965 Genel Seçimlerinde Partilerin Aldığı Oy Oranları ve Milletvekili Dağılımı

Siyasi Parti	*Alınan Geçerli Oy Yüzdesi*	*Milletvekili Sayısı*
Adalet Partisi	52,9	240
Cumhuriyet Halk Partisi	28,7	134
Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi	2,2	11
Millet Partisi	6,6	31
Türkiye İşçi Partisi	3,0	14
Yeni Türkiye Partisi	3,7	19
Bağımsızlar	3,2	1

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2012: 25).

1965 genel seçimleri ile darbe sonrası siyasal hayat/ideoloji özelinde bir değerlendirme yapılacak olursa, Türk siyasal hayatı açısından birkaç hususun öne çıktığı ifade edilebilir. Bunlardan ilki, 27 Mayıs sonrasında bir süredir devam eden koalisyon hükümetleri döneminin son bulduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Demirel bu seçimden sonra 12 Mart 1971 tarihli askeri müdahaleye kadar tek başına hükümeti kurma yetkisini elinde bulunduracak ve siyasal iktidarda merkez sağ ideolojinin egemenliği güç kazanacaktır. DP'nin devamı olarak görülen AP'nin seçimlerden zaferle çıkması, Türk seçmeninde askeri darbeye karşı bir tepkinin oluştuğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Seçimlerden sonra cumhurbaşkanı, hükümeti kurma görevini Süleyman Demirel'e vermiş ve Demirel meclisten güvenoyu olarak 1969 yılındaki seçimlere kadar sürecek olan I. Demirel Hükümeti'ni kurmuştur (Fedayi, 2019: 130-132). Bununla birlikte seçimlerin bir diğer önemi de Türk siyasal hayatında ilk kez sosyalist fikirlerin temsilciliğini üstlenen bir partinin, TİP'in, parlamentoya girmesidir ki solun yükselişi bağlamında önemli bir göstergedir. Öte yandan seçimler sonrasında merkez sağ ve TİP'in yükselişi ile CHP'nin parti içinde bir süredir devam eden "ortanın solu" söylemi tartışmalarının alevlenmesi arasında bir bağ kurulabilir. Partinin içinde Bülent Ecevit öncülüğündeki bir kesim seçim yenilgilerini partinin ideolojik duruşuna bağlamıştır. Bu görüşteki kesim partinin yükselişinin anahtarı olarak ortanın solu söylemini ileri sürmüş ve parti içindeki egemenlik yarışı Ecevit'in 1966 yılında CHP Genel Sekreteri olarak seçilmesiyle ortanın solu lehine sonuçlanmıştır. Genel manasıyla sosyal adalet temelinde sosyo-ekonomik eşitsizliğe çözüm arayan, CHP'yi seçkinci olmakla eleştiren ve parti-halk bütünleşmesini savunan ortanın solu duruşu, CHP'de ideolojik ekseninin merkez sola kaymasına sebebiyet vermiştir (Börklüoğlu, 2017: 127).

Bu bağlamda ifade edilebilir ki sol, Türkiye'de bir siyasal ideoloji olarak siyasal hayattaki temsilini 1960'lar sonrasında güçlendirmiştir. Nitekim 1960'lara kadar ciddi bir varlık gösteremeyen solda, 1961 Anayasası'yla gelen sosyo-ekonomik özgürlükler ve uluslararası konjonktürün etkisiyle siyasal, sosyal ve ekonomik alanda ciddi bir hareketlilik yaşanmıştır. 1960'ların başında uzun süredir siyasetin gerisinde kalan sol, TİP'in kurulmasıyla daha bütüncül bir görünüm kazanmıştır. CHP'nin de ideolojik yelpazenin soluna doğru kayması, Türkiye'de solun elinin güçlendiğinin göstergelerindendir. Bununla birlikte ilerleyen yıllarda Mihri Belli'nin önderliğindeki Milli Demokratik Devrim gibi farklı fraksiyonların ortaya çıkışıyla bölünen solun Türk siyasal hayatındaki etkinliğinin azaldığı ifade edilebilir (Zürcher, 2014: 369-370). Nitekim 1960'ların sonlarına doğru 68 Kuşağı olarak adlandırılan hareketliliğin ve anti-emperyalist işçi/öğrenci eylemlerinin de rüzgârıyla Türkiye'de sol, toplumsal şiddet olayları ile ilişkilendirilir olmuş ve siyasal alandaki temsil kapasitesi tabandaki daralmaya bağlı olarak giderek düşmüştür (Okutan ve Tekin, 2019: 179-180).

3.12 Mart 1971 Muhtırası: Ortanın Solu ve İslamcılığın Yükselişi

12 Mart Muhtırası ve sonrasında şekillenen siyasal hayat ile ideolojiler arasında bir bağ kurabilmek için askeri müdahale öncesi ve sonrası arasında karşılaştırmalı bir analiz yapmak elzemdir. Bu bağlamda 1971 öncesi siyasal hayatın bir portresi çizilecek olursa 12 Ekim 1969'da yapılan genel seçimler üzerinde bir analiz ile başlanabilir. Seçim sonuçlarına göre partilerin aldıkları oylar ve çıkardıkları milletvekili sayısı aşağıda Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3: 1969 Genel Seçimlerinde Partilerin Aldığı Oy Oranları ve Milletvekili Dağılımı

Siyasi Parti	*Alınan Geçerli Oy Yüzdesi*	*Milletvekili Sayısı*
Adalet Partisi	46,6	256
Cumhuriyet Halk Partisi	27,4	143
Güven Partisi	6,6	15
Millet Partisi	3,2	6
Milliyetçi Hareket Partisi	3,0	1
Türkiye Birlik Partisi	2,8	8
Türkiye İşçi Partisi	2,7	2
Yeni Türkiye Partisi	2,2	6
Bağımsızlar	5,6	13

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2012: 25).

Seçimlerin sonucunda oluşan tablo dikkate alındığında AP'nin 1965 genel seçimleri bakımından yaşadığı oy kaybına rağmen seçimlerden hem birinci parti olarak hem de parlamentodaki temsilci sayısını arttırarak çıktığı görülmektedir. CHP tarafında ise düşük de olsa oy oranında bir düşüş yaşandığı tespit edilmektedir. Bu düşüşte Turhan Feyzioğlu'nun partisinin etkisi kuvvetle muhtemeldir. Fakat dikkat çeken nokta, TİP'in yaşadığı kayıplardır. Zira 1960'ların ilk döneminde yükselişe geçen sol ile birlikte öne çıkan TİP bu seçimlerde Hem oy oranını hem de meclisteki temsilci sayısını düşürmüştür. 1960'lı yılların sonlarına doğru yaşanan şiddet olaylarının Türk seçmeninde TİP'e karşı bir rahatsızlık doğurduğu bu minvalde ileri sürebilir.

1970'lere gelirken ideolojik hayatta milliyetçilik bakımından Alparslan Türkeş'in MHP'sine; İslamcılık bakımından da Necmettin Erbakan'ın Milli Nizam Partisi'ne (MNP) değinilmesi gerekmektedir. 1962'de Osman Bölükbaşı'nın istifasından sonra bir süre Ahmet Oğuz'un parti başkanlığını yürüttüğü CKMP'de 1963 yılında Alparslan Türkeş'in yurtdışından Türkiye'ye dönmesiyle yeni bir sürece girilmiştir. 1964'te Türkeş ve 60'a yakın arkadaşı CKMP'ye girmiş ve 1965 yılında Adana'da gerçekleştirilen kongre sonrasında da partinin genel başkanlığına Türkeş gelmiştir. Genel başkanlıktan sonra yoğun bir siyasal program çalışmasına girişen Türkeş ve ekibi, 8-9 Şubat 1969'da yine Adana'daki bir kongrede CKMP'nin adını MHP olarak değiştirmiştir (Uzun, 2013: 237-243). Bu tarihten itibaren Alparslan Türkeş 1997'de vefat edene kadar, MHP ise günümüze kadar Türkiye'de Türk milliyetçiliğinin önemli temsilcilerinden biri olmuştur.

Türkiye'de İslamcılığı siyasal programının merkezine alan bir parti olan MNP her ne kadar 1970'de kurulmuş olsa da Milli Görüş Hareketi'nin ideoloğu Necmettin Erbakan'ın siyasal hayatı 1969 seçimlerinin hemen öncesinde başlamıştır. 1969'da Odalar Birliği Başkanı seçilen Erbakan, AP iktidarının baskılarıyla görevinden el çektirilmiştir. Bu gelişme Erbakan'ın siyasete girişinin son durağıdır. Erbakan 1969 genel seçimlerinden önce AP'ye Konya'dan milletvekilliği adayı olmak için başvurmuş fakat bu talep, AP tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine Erbakan Konya'dan bağımsız milletvekili adayı olmuş ve 1969 genel seçimlerinde meclise girmiştir. Seçimlerden sonra bir süre devam eden partileşme çalışmaları 26 Ocak 1970'de tamamlanmış ve MNP bu tarihte kurulmuştur (Yalanız, 2021: 2-5).

1969 seçim sonuçlarına göre mecliste çoğunluğu elde eden Demirel'li AP, 1969'tan 1971'e kadar iki hükümet kurmuştur. Fakat 1960'ların sonlarına doğru giderek artan şiddet ortamı ve terör eylemleri ile derinleşen ekonomik kriz sonrasında 1970'lerin başında Türkiye'de bir kez daha demokrasiye ara verilmiş ve asker siyasetin kontrolünü ele almıştır. 12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay

Başkanı Memduh Tağmaç ve Kuvvet Komutanları Faruk Gürler, Celal Eyiceoğlu ve Muhsin Batur tarafından imzalı bir muhtıra hem cumhurbaşkanlığına verilmiş hem de radyodan okunmuştur. Muhtıra ile Demirel Hükümeti'nin ülkedeki anarşiye ve kardeş kavgasına çözüm bulamadığı, ülkedeki sosyo-ekonomik problemleri daha da derinleştirdiği ve bir an önce gerekli reformları "*Atatürkçü bir görüşle*" yapacak hükümetin kurulmasının gerekliliği bildirilmiş ve Demirel Hükümeti istifa etmiştir (Ahmad, 2010: 354).

1971 Muhtırası, Türk demokratikleşme sürecinde iki açıdan önem arz etmektedir. Bunlardan ilki, 1960'ta siyasete doğrudan müdahale eden ordunun bu pratiğini devam ettirdiğinin en somut kanıtıdır. Ki bu durum Türkiye'de siyasetin kontrolünün belirli bir oranda orduda olduğunu göstermektedir. Bir diğer açıdan 1971 Muhtırası, 1961 Anayasası ile karşılıklı denge ve iktidarın dağıtılması ilkeleri üzerine kurulan siyasal rejimin yapısını tekrar değiştirerek devlet erkini siyasal sistemin içindeki diğer aktörlere nazaran güçlendirmiştir. (Akıncı, 2014: 67).

Muhtıranın temel gerekçelerinden biri olarak belirtilen reformları gerçekleştirmek amacıyla 1971-1973 ara rejim döneminde Nihat Erim, Ferit Melen ve Naim Talu tarafından toplamda 4 hükümet kurulmuştur. Bu hükümetler sivil siyasete geçiş öncesinde 1961 Anayasası üzerinde devlet erkini güçlendirecek değişikleri hayata geçirmişlerdir. Bu adımlar, 22 Eylül 1971 tarihli 1488 Sayılı Kanun ve 20 Mart 1973 tarihli 1699 Sayılı Kanun ile yapılan değişikliklerdir. İlgili kanunlarda yapılan değişiklikler dikkate alındığında temel olarak yürütme organının güçlendirilmesi ile temel hak ve hürriyetlerin sınırlandırılmasının amaçlandığı ifade edilebilmektedir. Değişiklikler özetle aşağıdaki gibi sıralanabilir (Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası; Özbudun, 2014: 47):

-Temel hak ve hürriyetlere genel sınırlama sebeplerinin getirilmesi (Md. 11) ve özel sınırlama sebeplerinin arttırılması,

-Vergi, resim ve harçların muafiyet ve istisnaları ile nisbet ve hadlerine ilişkin hükümlerde değişiklik yapmaya Bakanlar Kurulunun yetkilendirilmesi (Md. 61),

-Bakanlar Kuruluna kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisinin verilmesi (Md. 64),

-Devlet memurlarının sendika kurma hakkının kaldırılması (Md.119),

-Üniversite ve Türk Radyo Televizyon kurumunun özerkliklerinin sınırlandırılması (Md. 120, 121),

-Askeri Yüksek İdari Mahkemesi ve Devlet Güvenlik Mahkemesinin kurulması (Md.136,140),

-Anayasa Mahkemesinde iptal davası açabileceklerin TBMM'de "grubu bulunan siyasi partiler" olarak sınırlandırılması (Md.149).

Yukarıda da değinildiği gibi 1961 Anayasası Türkiye'de erkler arasında denge kurma ve iktidar tekelinin önlenmesi amacına uygun olarak hazırlanmıştı. Fakat ülkede yaşanan gelişmeler orduda 1961 Anayasası'na karşı bir rahatsızlığı doğurmuş olacak ki 1971 Muhtırası sonrasında yapılan anayasal değişiklikler 1961 Anayasası'nın sağladığı bir takım özgürlükleri kaldırmış ve yürütmeyi güçlendirmiştir. Bu yönüyle 1961 Anayasası'nın liberal ve özgürlükçü tarafının 1971 Muhtırası sonrasında kurulan hükümetler tarafından törpülendiği belirtilmelidir (Önel, 2016: 100). Temel hak ve hürriyetlere getirilen genel sınırlama sebepleri ve memurlardan alınan sendika kurma hakkı Türkiye'de insan haklarının kapsamını daraltarak Türkiye demokrasisini olumsuz etkilemiş, Bakanlar Kuruluna verilen kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi de yürütmeyi yasama erki karşısında daha güçlü bir konuma getirerek merkeziyetçi anlayışı pekiştirmiştir.

12 Mart Muhtırası sonrası kısa vadede Türk siyasal hayatında ideolojiler açısından öne çıkan iki durumun ortanın solu ile İslamcılığın yükselişi olduğu ifade edilebilir. Bu durumu dönemin gelişmeleriyle desteklemek mümkündür. İlk olarak, aşırı solun baskı altında olduğu için gerilemeye başladığı görülmektedir. Nitekim 1971 Muhtırası ertesinde kapatılan iki siyasal partiden biri solun temsilcisi TİP'tir. 11 Haziran 1971'de Anayasa Mahkemesinde açılan kapatma davası 20 Temmuz 1971'te sonuçlanınca TİP kapatılmıştır (Şener, 2008: 365). Öte yandan birçok sol görüşlü aydın tutuklanmış, solun destekçisi dernekler ve süreli/süresiz yayınlar yasaklanmıştır. Bununla birlikte, aşırı sola karşın ortanın solunun yükselişe geçtiği ifade edilebilmektedir. Bu yükseliş ile askeri müdahale sonrası dönem arasındaki ilişki, CHP'deki lider değişiminden hareketle açıklanabilmektedir. Zira ortanın solunun savunucusu Bülent Ecevit, müdahale sonrasında dönemin CHP lideri İsmet İnönü'ye açıktan muhalefet ederek CHP'de değişimin önünü açmıştır. 12 Mart Askeri Müdahalesi'ni oldukça sert bir dille tenkit eden CHP Genel Sekreteri Ecevit ara rejim hükümetlerine (1971-1973) CHP'nin de katılacağı kararının alınmasıyla partideki görevinden istifa etmiştir (Ertem, 2018: 659-660). 1972 yılının Mayıs ayında gerçekleştirilen olağanüstü kongrede İnönü'nün karşısında yer alan Bülent Ecevit'in parti meclisi listesi güvenoyu alınca İnönü istifa etmiş ve 14 Mayıs'taki kurultayda Ecevit 913 parti delegesinden 826'sının desteğini alarak CHP'nin üçüncü genel başkanı olmuştur (Kurt, 2002: 73). Bu açıdan dikkate alındığında 12 Mart Müdahalesi'ne karşı takınılacak tutumun CHP'deki ideolojik konumlanmayı belirli oranda etkilediği ileri sürülebilir.

Zira Ecevit'in liderliğinde ortanın solunun temsilciliğini üstlenen CHP'nin "*sollaştığı*" tespitini yapmak yerindedir (Bora, 2017: 581).

Müdahale sonrası siyasal hayatta dikkat çeken bir diğer değişim de İslamcılığın yükselişidir. Milli Görüş'ün ilk partisi MNP mahkemece kapatılsa da 11 Ekim 1972 tarihinde Milli Görüş'ün ikinci partisi Milli Selamet Partisi (MSP) kurulmuş ve genel başkanlık koltuğuna da Süleyman Arif Emre oturmuştur (Sarıbay, 2005: 580). Belirtmekte fayda vardır ki TİP'in kapatılma olayı 1971 Muhtırası ile doğrudan ilişkili iken MNP'nin kapatılma davası askeri müdahaleden önce açılmıştır. Bu ortamda yapılan genel seçimler ideolojilerin Türk siyasal hayatındaki hem iktidar hem de taban bloğu açısından konumuna ışık tutmaktadır. 14 Ekim 1973 tarihinde genel seçimler yapılmıştır. Genel seçimlere giren partiler, aldıkları oy oranları ve milletvekili dağılımları aşağıda Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: 1973 Genel Seçimlerinde Partilerin Aldığı Oy Oranları ve Milletvekili Dağılımı

Siyasi Parti	*Alınan Geçerli Oy Yüzdesi*	*Milletvekili Sayısı*
Adalet Partisi	29,8	149
Cumhuriyet Halk Partisi	33,3	185
Cumhuriyetçi Güven Partisi	5,3	13
Demokratik Parti	11,9	45
Millet Partisi	0,6	-
Milliyetçi Hareket Partisi	3,4	3
Milli Selamet Partisi	11,8	48
Türkiye Birlik Partisi	1,1	1
Bağımsızlar	2,8	6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2012: 25).

Seçimlerde birinci çıkan CHP'deki lider değişiminin partiye olumlu yansıdığı görülmekteyken buna karşın AP ciddi oranda oy kaybetmiş ve ikinci olmuştur. Öte yandan İslamcı refleksle siyaset yapan MSP'nin girdiği ilk seçimler olmasına rağmen ciddi bir oy oranına ulaşılmış ve parti temsilcileri parlamentoya girmiştir. Seçim sonuçları hiçbir partiye tek başına iktidara gelme çoğunluğunu vermeyip CHP-AP arasındaki uzun süren koalisyon görüşmelerinde sonuç alınamayınca nihayet 1974'te Ecevit başbakanlığında CHP-MSP koalisyon hükümeti kurulmuştur. Bu gelişmeler ışığında ortanın solu ile İslamcılığın seçmen tarafından takdir edildiği ve desteklendiği yönünde bir değerlendirme yapılabilir. İki parti arasında kurulan koalisyon

hükümeti de iki ideolojinin yükselişinin kanıtlarındandır. Toplumda aşırı olmayan sola hala bir teveccühün olduğu da ayrıca belirtilmelidir (Belge, 2008: 38). Öte yandan askeri müdahale öncesi iktidar ile geniş seçmen tabanına sahip olan AP ve dolayısıyla merkez sağın müdahale sonrası güç kaybettiği ifade edilebilir. Özellikle seçmen tabanı dikkate alındığında bu önerme doğrudur fakat merkez sağın, müdahale tarihinden uzaklaştıkça tekrardan öne çıkmaya başladığı görülmüştür.

Koalisyon hükümetinde Erbakan başbakan yardımcısı ve devlet bakanı olurken MSP de Devlet, Adalet, İçişleri, Ticaret, Tarım ve Sanayi Bakanlıklarını almıştır.[3] Fakat daha bir yıl olmadan CHP-MSP koalisyonu Kıbrıs Barış Harekatı'nın ertesinde Başbakan Bülent Ecevit'in istifasıyla bozulmuştur. Hükümetin feshiyle yeniden hükümet kurma girişimleri başlatılmış ve Sadi Irmak başbakanlığında kurulan koalisyon hükümeti bir süre ülkeyi yönetmiştir. Uzun süren hükümet krizi döneminden sonra 31 Mart 1975'te MSP, Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) ve MHP'nin katıldığı Süleyman Demirel'in Adalet Partisi öncülüğündeki 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin kurulduğu açıklanmıştır (Ahmad, 2010: 429). 1. Milliyetçi Cephe Hükümeti AP, MSP, MHP ve CGP'den teşekkül edilmiş ve bu hükümet 5 Haziran 1977'deki genel seçimlere kadar ülkeyi yönetmiştir. 1977 genel seçimlerinde siyasi partilerin aldıkları oyların dağılımı ve milletvekili sayıları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 5: 1977 Genel Seçimlerinde Partilerin Aldığı Oy Oranları ve Milletvekili Dağılımı

Siyasi Parti	*Alınan Geçerli Oy Yüzdesi*	*Milletvekili Sayısı*
Adalet Partisi	36,9	189
Cumhuriyet Halk Partisi	41,4	213
Cumhuriyetçi Güven Partisi	1,9	3
Demokratik Parti	1,8	1
Milliyetçi Hareket Partisi	6,4	16
Milli Selamet Partisi	8,6	24
Türkiye Birlik Partisi	0,4	-
Türkiye İşçi Partisi	0,1	-
Bağımsızlar	2,5	4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2012: 25).

3 Koalisyon hükümeti hakkında detaylı bilgi için bkz. Cumhuriyet Halk Partisi ile Milli Selamet Partisi Arasında Yapılan Koalisyon Protokolü, 25 Ocak 1974, http: //www.esam.org.tr/pdfler/siyasi_dokumanlar/ 2%20MS P/1974_Koalisyon_Protokolu.pdf .

1977 genel seçimlerinde de hiçbir parti tek başına hükümet kuracak çoğunluğa ulaşamamış ve bu dönemde de koalisyon hükümetleri devam etmiştir. Bununla birlikte, 1977 genel seçimlerinde CHP geçerli oyların %41,4'ünü alarak çok partili hayattan bu yana en yüksek oy oranına ulaşmıştır. Dolayısıyla askeri müdahale sonrası ortanın solu düşüncesinin güçlü bir tabana sahip olduğu yorumu yapılabilir. Bununla birlikte merkez sağ Türk siyasal hayatında oynadığı kilit rolü kaybetmemiştir. Zira seçimlerdeki sonuçlar ve ülkedeki genel teamül nedeniyle hükümet kurma görevinin ilk olarak Ecevit'e verilmesini gerektirmiş fakat Ecevit'in meclise sunduğu hükümet güvenoyu alamayınca kurulamamıştır. Sonrasında Cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini Demirel'e vermiştir. Demirel, 21 Temmuz 1977 tarihinde MSP ve MHP ile anlaşarak Milliyetçi Cephe Hükümetini ikinci kez kurmuştur. Yaklaşık altı ay sonra -Türk siyasi tarihine Güneş Motel Olayı olarak geçen- Bülent Ecevit ile 12 AP'li milletvekilinin 20 Aralık 1977'de Florya Güneş Motel'de görüşmesi AP'den istifalara neden olmuş ve hükümet çoğunluğu kaybedince güvensizlik oyuyla düşürülmüştür. 5 Ocak 1978'de Ecevit CGP, Demokratik Parti ve bağımsız üyelerden oluşan bir hükümet kurmuş, fakat 1979 yılındaki ara seçimler sonrasında bu hükümet de Ecevit'in istifasıyla sona ermiştir. Sonrasında Demirel'in tek başına kurduğu hükümet 12 Eylül 1980'deki darbeye kadar ülkeyi yönetmiştir (Okutan ve Tekin, 2019: 185; Dursun, 2018: 437).

4.12 Eylül 1980: Liberalizmin Altın Çağı

1973-1980 arası dönemde olağanın dışındaki hükümet değişimlerinin neden olduğu siyasi istikrarsızlıklara, 1973'te patlak veren Petrol Krizi'nin de etkisiyle daha da yoğunlaşan ekonomik durgunluk eklenince Türkiye ciddi problemlerle karşı karşıya kalmıştır. 1970'lerin sonlarına doğru bu kötü gidişata toplumsal şiddet olayları, sağ-sol çatışmaları ve terörizm de eklenince şartlar daha da ağırlaşmıştır. 1970'li yılların sonlarına doğru dış ödemeler dengesi bozularak cari açık katlanmış ve uzun süredir ekonomide benimsenen ithal ikameci anlayış iflasın eşiğine gelmiştir (Akşin, 2007: 305-306). 12 Eylül 1980 tarihinde Türkiye'de demokrasi bir kez daha ordudan bir sesin ülkenin yönetimine el koyulduğunu radyodan duyurmasıyla askıya alınmıştır. Bu duyuruda Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren öncülüğündeki TSK, emir komuta zinciri içinde yönetimi el konulduğu, TBMM üyelerinin ve Bakanlar Kurulunun görevine son verildiği ve bütün siyasi partiler ve bazı sendika konfederasyonlarının faaliyetlerinin durdurulduğu açıklanmıştır. Darbeden iki gün sonra Evren devlet başkanı olurken üst rütbeli askerlerden Milli Birlik Konseyi (MBK) teşkil edilmiştir. 1981'de kamuya açık bir şekilde siyaset konuşma yasaklanmış ve 1982'de 12 Eylül öncesindeki siyasetçiler siyasetten men edilmiştir (Akşin, 2007: 307-310).

Türkiye'nin apolitikleştirildiği darbe rejimi döneminde yeni anayasa çalışmalarına başlanmış ve anayasayı hazırlamakta Danışma Meclisi ve MBK'dan oluşan Kurucu Meclis görevlendirilmiştir. 7 Kasım 1982 tarihinde halkoyuna sunulan anayasa taslağı seçime katılanların büyük bir çoğunluğu tarafından onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Kuvvetler ayrılığına dayanan parlamenter hükümet sistemini benimseyen 1982 Anayasası, Türkiye'de anayasal rejim ve siyasi partiler rejiminde değişiklikler meydana getirmiştir. İlk olarak belirtilebilir ki 1982 Anayasası'yla 1961 Anayasası'nın aksine siyasi rejimde cumhurbaşkanı ve MGK'nın yetkileri arttırılmıştır. Yine hükümette başbakana bakanlardan daha geniş yetkiler tanınmış ve başbakanın statüsü eşitler arasında birinci konumuna yükseltilmiştir. Bu anlamda 1982 Anayasası'nın güçlü yürütme ve hükümet esasını benimsediği ifade edilebilir (Kuzu, 2005: 200-201). Cumhurbaşkanının ülkedeki yüksek yargı organlarına üye seçimindeki seçeceği üye sayısı ve Yükseköğretim Kurulu'nun başkan ve üyeleri ile üniversite rektörlerinin seçiminde de belirleyiciliği artırılmış olması da yine bu minvalde değerlendirilebilir (Özbudun, 2014: 69). Bir diğer değişiklikle cumhurbaşkanın tek başına yapacağı işlemler ile Yüksek Askeri Şura kararları yargı denetiminin dışında bırakılmıştır (Md. 105, 125). 1961 Anayasası'nı yürürlükten kaldıran yeni anayasayla Cumhuriyet Senatosu kaldırılmış ve yasama tek kanatlı hale getirilmiştir. Yasama organındaki bir diğer değişiklikle TBMM'nin yasama dönemi beş yıla çıkartılmıştır.

1961 Anayasası'na göre daha detaylı ve sert bir anayasa olan 1982 Anayasası, aynı zamanda daha az demokratik katılımı ve siyasal apolitizasyonu da amaçlamıştır. Bu doğrultuda temel hak ve hürriyetlere ek sınırlamalar getirilirken bazı haklar da kaldırılmıştır. 1982 Anayasası'nda siyasi partilerin yurt dışında teşkilatlanması, kadın ve gençlik kolları gibi yan kuruluşlar kurması (Md. 68) ve dernek, vakıf ya da sendika gibi sivil toplum kuruluşlarıyla ilişki kurması (Md. 69) yasaklanmıştır. Yine sendika ve derneklerin de siyasi faaliyette bulunması (Md. 52, 54) ve gösteri yürüyüşü düzenlenmesi (Md. 34) yasaklanmıştır.

Genel anlamda bu hükümlerin düzenlediği siyasal hayatta sivilleşme 24 Nisan 1983 tarihinde siyasi partilerin kurulmasına izin verilmesiyle başlamıştır. Fakat partilerin yasal olarak faaliyete başlayıp 1983'teki seçimlere katılması yine MGK'nın onayına tabi tutulduğu için tam bir sivilleşmenin yaşandığı söylenememektedir. Bu dönemde kurulan 10'dan fazla partiden yalnızca 3'üne onay verilmiş olması, darbe yönetiminin siyasal alan üzerindeki belirleyiciliğini tartışmaya kapatmaktadır. Bu partiler Emekli Orgeneral Turgut Sunalp'in önderliğindeki ve ordunun desteklediği Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP); Necdet Calp'in liderliğindeki CHP'ye

yakın olan Halkçı Parti (HP) ve 24 Ocak Kararları'nın baş mimarı Turgut Özal'ın Anavatan Partisi'dir (ANAP) (Zürcher, 2015: 406-407). Öte yandan darbenin belirleyiciliğinin darbe sonrası hayattaki ideolojiler üzerinde de geçerli olduğu ifade edilebilir. Bu bağlamda ilk olarak darbe sonrası yapılan seçimler analiz edilebilir. 1983 yılındaki genel seçimlere katılmasına izin verilen üç partinin aldığı oy oranları ve milletvekili dağılımları aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 6: 1983 Genel Seçimlerinde Partilerin Aldığı Oy Oranları ve Milletvekili Dağılımı

Siyasi Parti	*Alınan Geçerli Oy Yüzdesi*	*Milletvekili Sayısı*
Anavatan Partisi	45,1	211
Halkçı Parti	30,5	115
Milliyetçi Demokrasi Partisi	23,3	71

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2012: 93-94).

Seçimlerde birinci çıkan ANAP, 24 Aralık 1983'te Turgut Özal'ın başbakanlığında TBMM'den güvenoyu alarak hükümeti kurmuştur. 1983 genel seçimleri ülkede bir süredir devam eden koalisyon hükümetlerinin de sonu olmuş ve ANAP hükümetleri 1991 yılındaki genel seçimlere kadar ülkeyi tek başına yönetmiştir. Bu süreçte ANAP'ın siyasal programının temel olarak Türkiye'de "dört eğilimin sentezi" olarak da adlandırılan liberal, milliyetçi, dindar muhafazakâr ve sosyal demokrat öğelere dayandığı bilinmektedir (Mutlusu, 2019: 385). Bununla birlikte özellikle belirtilmesi gerekir ki Türkiye'de Özal'lı yıllar hem ekonomide hem de siyasette liberal düşüncenin belirleyiciliğinin arttığı yıllardır. Siyasetin sivilleşmesi ve Türk ekonomisinin dünyaya açılmasındaki rolü, Özal'ın etkisinin yadsınamayacak kadar büyük olduğunu tasdik etmektedir (Bora, 2017: 550).

1960 gibi 1980 yılı da Türk siyasi tarihinin bir diğer miladını ifade eder. Henüz yılın başlarındaki gelişmeler de Türkiye'nin ciddi bir dönüşümün arifesinde olduğunu haber verir gibidir. Bir süredir devam eden ekonomik ve siyasi krize çare bulma arayışları Türkiye'de yeni bir dönemin kapısını aralamıştır. Bu anlamda Türk ekonomisinde yapısal değişikler öngören 24 Ocak 1980 Ekonomi Kararları'na değinmek gerekir. 24 Ocak Kararları, sonraki yıllarda Türkiye'nin önemli şahsiyetlerinden biri olacak Turgut Özal'ın başında olduğu teknokratların hazırladığı Türk ekonomisinin piyasa ekonomisi ilkelerine göre düzenlenmesi ve dışa kapalı ithal ikameci anlayıştan dışa açık rekabetçi bir anlayışa geçilmesini öngören bir ekonomik reform programıdır (Barbaros ve Karatepe, 2009: 283). Neoliberal bir yaklaşımı

benimseyen programla Türk Lirası devalüe edilmiş, milli kambiyo rejiminden günlük kur ayarlaması sistemine geçilmiş, faizler serbest bırakılmış, dış alımlar serbestleştirilmiş ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin (KİT) özelleştirileceği, ihracatın destekleneceği, maaş ve ücretlere enflasyonun altında zam yapılacağı ve tarım ürünlerindeki teşviklerin azaltılacağı açıklanmıştır (Öztürk, Nas ve İçgöz, 2008: 16-18). Temel olarak ekonomide devleti geri çekmeyi ve piyasada fiyat mekanizmasını işler hale getirmeyi amaçlayan bu kararlarla birlikte Türk ekonomisinin dışa açık büyüme modeline geçme süreci başlamıştır.

Liberalizmin altın çağı olarak adlandırılan darbe sonrası dönemde liberal felsefeye dayanan birçok değişim ve dönüşümün Türk siyasetine sirayet ettiği görülmektedir. Örneğin seçmen yaşı 20'ye inmiş ve TBMM'nin üye tamsayısı dört yüz elliye çıkarılmıştır. 12 Eylül rejiminin yasakladığı siyasi parti liderleri 1986'da alınan Bakanlar Kurulu kararı sayesinde tekrardan siyasi faaliyete başlamış 1987 yılında ANAP Hükümeti siyasetçilerin siyasi yasaklarını kaldırmayı öngören anayasa değişikliğini halkoyuna sunmuş ve referandum ile tüm yasaklar kalkmıştır. Siyasi yasakları kalkan Demirel Doğru Yol Partisi'ne (DYP), Ecevit Demokratik Sol Parti'ye (DSP), Erbakan Refah Partisi'ne (RP) ve Alparslan Türkeş de Milliyetçi Çalışma Partisi'ne genel başkan olmuşlardır (Akın, 2018: 129). 12 Eylül Darbesi'yle kesintiye uğrayan Türkiye-AT ilişkileri de Özal'ın neoliberal politikalarıyla hızlı bir değişime sahne olmuş ve 14 Nisan 1987 tarihinde Türkiye AT'ye tam üyelik başvurusu yapmıştır (Zenginoğlu, 2018: 486).

12 Eylül Müdahalesi tüm partileri kapatarak da ideolojiler üzerinde etkili olmuştur. Çünkü müdahale öncesi mevcut ideolojiler yeni parti oluşumlarına gitmiştir. Örneğin 12 Eylül ile birlikte kapatılan MSP'nin yerine Ali Türkmen'in genel başkan olduğu RP, 19 Temmuz 1983'te kurulmuştur. Yine kapatılan AP yerine her ne kadar siyaset yapması yasak olsa da Demirel'in direktifleriyle DYP 23 Haziran 1983 tarihinde kurulmuştur. Genel seçimlerden önce kurulan Sosyal Demokrasi Partisi ve HP, 1985 yılında birleşmiş ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) adını almıştır. Bu partinin genel başkanlık koltuğuna ise İsmet İnönü'nün oğlu Erdal İnönü geçmiştir. Kurulan bir diğer parti de Bülent Ecevit'in yasaklı olması nedeniyle eşi Rahşan Ecevit tarafından 14 Kasım 1985'te kurulan DSP'dir. Bu durum CHP'deki ortanın solu söyleminin de genel manasıyla liderle birlikte DSP'ye taşınmış olması anlamına gelmektedir.

5.28 Şubat 1997: İslamcılık Merkeze ve Demokratik Sol ile Milliyetçiliğin Yükselişi

1990'lı yıllara gelirken Türkiye'deki iktidar ve muhalefet formülasyonu yeniden biçimleniyordu. 29 Kasım 1987 tarihinde yapılan erken seçimde 12 Eylül'ün yasakladığı liderler bu alana dâhil oldular. Bu durum da 1990'ların siyasetinin mahiyetini anlamak açısından önemlidir.

Tablo 7: 1987 Genel Seçimlerinde Partilerin Aldığı Oy Oranları ve Milletvekili Dağılımı

Siyasi Parti	*Alınan Geçerli Oy Yüzdesi*	*Milletvekili Sayısı*
Anavatan Partisi	36,3	292
Demokratik Sol Parti	8,5	0
Doğru Yol Partisi	19,1	59
Islahatçı Demokrasi Partisi	0,8	0
Milliyetçi Çalışma Partisi	2,9	0
Refah Partisi	7,2	0
Sosyal Demokrat Halkçı Parti	24,8	99
Bağımsızlar	0,4	0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2012: 93-94).

1987 genel seçimlerinde ilk kez uygulanan %10 seçim barajı yalnızca üç partinin parlamentoya temsilci gönderebilmesine olanak vermiştir. Tablo dikkate alındığında seçmenlerin neredeyse %20'sinin iradesinin TBMM'de bir karşılığının olmadığı görülmektedir. Öte yandan seçimlerin kazananı şüphesiz ANAP'tır. Fakat bir önceki seçime göre aldığı oy oranında ciddi bir düşüş yaşamıştır. Oy kaybını 1987 yılında yasakları kaldırılan eski siyasetçilerin siyasete dönmesiyle ilişkilendirmek mümkünse de bu düşüş ileriki yıllarda da devam edecektir. 31 Aralık 1987 tarihinde Turgut Özal Başbakanlığındaki hükümet güvenoyu olarak görevine başlamıştır. Özal hükümetinin ikinci yılında Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in süresi dolmuş ve Türkiye'de siyasetin ana gündem maddesi yine cumhurbaşkanlığı seçimi olmuştur. Turgut Özal, meclisteki ANAP çoğunluğuna dayanarak adaylığını açıklamış ve kendi partisinin oylarıyla ilk sivil cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Türkiye siyasetinin 1990'lı yılları, 1980'deki ekonomik rota değişikliğinin ve uluslararası konjonktürün etkisiyle ekonomik krizin derinleştiği, ordunun siyaset üzerindeki vesayetinin etkinliğini arttırdığı ve 8 yıllık tek parti iktidarından sonra koalisyon hükümetlerin ülkeyi yönettiği yıllar olarak özetlenebilir. İdeolojiler bakımından değerlendirildiğinde de ideolojik heterojenite siyasal alanın karakterini çizmektedir. Ayrıca

İslamcılığın siyasal alanda daha fazla görünür hale geldiği ve merkez sağ ile merkez solun tekrardan iktidar ortağı olduğu görülmektedir. 20 Ekim 1991 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimler de bu görüşleri destekler niteliktedir.

Tablo 8: 1991 Genel Seçimlerinde Partilerin Aldığı Oy Oranları ve Milletvekili Dağılımı

Siyasi Parti	*Alınan Geçerli Oy Yüzdesi*	*Milletvekili Sayısı*
Anavatan Partisi	24,0	115
Demokratik Sol Parti	10,8	49
Doğru Yol Partisi	27,0	178
Refah Partisi	16,9	62
Sosyal Demokrat Halkçı Parti	20,8	88
Sosyalist Parti	0,4	0
Bağımsızlar	0,1	0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2012: 93-94).

Seçim sonuçları dikkate alındığında TBMM'ye milletvekili gönderebilen siyasi parti sayısında bir önceki seçime göre artış olduğu ve TBMM'nin temsil oranın % 90'ların üzerine çıktığı görülmektedir. Öte yandan ANAP, bu seçimlerde DYP'nin gerisinde kalarak ikinci parti konumuna düşmüş, SHP'nin oy oranlarında düşüş yaşanırken, seçime Islahatçı Demokrasi Partisi ve Milliyetçi Çalışma Partisi ile ittifak yaparak giren RP'de ise ciddi bir artış olmuştur. Seçimlerin ertesinde Özal, hükümeti kurma görevini Süleyman Demirel'e vermiş ve Demirel başbakanlığındaki DYP-SHP Koalisyon Hükümeti kurulmuştur (Börklüoğlu, 2017: 141).

12 Eylül Darbesi'nin kapattığı CHP, 9 Eylül 1992 tarihinde tekrardan faaliyete geçmiş ve yapılan kurultayda Deniz Baykal genel başkanlık koltuğuna oturmuştur. 17 Nisan 1993'de Turgut Özal'ın kalp krizi nedeniyle vefat etmesi sonrasında Demirel Türkiye'nin Dokuzuncu Cumhurbaşkanı olarak göreve başlamış ve Demirel'den boşalan başbakanlık ve DYP genel başkanlığı pozisyonlarına Tansu Çiller gelmiştir. Öte yandan 1992-1994 yılları arasında Türkiye'de yeni partiler de kurulmuştur. Örneğin Doğu Perinçek'in İşçi Partisi, Aykut Edibali'nin Millet Partisi, Korkut Özal'ın Demokrat Parti'si ve Hasan Celal Güzel'in Yeniden Doğuş Partisi 1992'de; Muhsin Yazıcıoğlu'nun Büyük Birlik Partisi 1993'te ve Besim Tibuk'un Liberal Demokrat Parti'si 1994'te kurulmuştur.

1990'lı yılların ortasına gelirken ülkedeki en önemli gelişme şüphesiz 1994 ekonomik krizidir. 1990'ların başında Orta Doğu'da patlak veren Körfez Savaşı bölgesel jeopolitik risk seviyesini yükselmiş ve ilerleyen yıllarda

Türkiye'den ciddi sermaye çıkışları yaşanmıştır. Yine ülkedeki kamu borçları iç borçlanma ile karşılanmaya çalışılmış, iç borçlanma da ülkeyi dış borçlanmaya mecbur bırakmıştır. 1994'e gelirken Türkiye'nin dış borçları da maksimum düzeye ulaşmış, yıllık büyüme rakamı eksilere düşmüş, enflasyon %100'ün üzerine çıkmış ve bütçedeki açık giderek katlanmıştır (Batırel, 1995: 95-96). Türk Lirası döviz karşısında aşırı değer kaybedip ödemeler bilançosu açıkları da artınca ülkede ekonomik darboğaza girilmiştir. Ekonomideki çöküşü durdurmak amacıyla 5 Nisan Kararları olarak bilinen ekonomi programı hazırlanmıştır. Programda temel olarak kamu harcamalarında kemer sıkma politikasının uygulanarak gelir-gider dengesinin oluşturulacağı, enflasyonu engellemek amacıyla fiyat istikrarını sağlayacak reformların hayata geçirileceği, dış ticaret politikasında gelir arttırıcı önlemlerin alınacağı, ülkede hane halkı tasarruflarının teşvik edileceği ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin özelleştirileceği ifade edilmiştir (Turan, 2011: 63-65). Ek olarak DYP-SHP Hükümeti 1995 yılında SHP'nin CHP ile birleşmesi ve Baykal'ın genel başkan olmasına kadar devam etmiştir. Fakat Baykal genel başkan olduğunda Çiller ile anlaşmazlığa düşmüş ve hükümet dağılmıştır (Akşin, 2008: 332-333). Ekonomik krizle birlikte hükümette de yönetim krizi tartışmaları patlak verince Çiller ile Baykal işbirliğine dayanan koalisyon hükümeti, erken seçime gitme ön şartıyla 5 Kasım 1995 tarihinde kurulmuştur. Bu süreçte kurulan Halkın Demokrasi Partisi, İşçi Partisi, Yeni Demokrasi Hareketi, Yeniden Doğuş Partisi ve Yeni Parti ile birlikte Türkiye 24 Aralık 1995'de sandığa gitmiştir.

Tablo 9: 1995 Genel Seçimlerinde Partilerin Aldığı Oy Oranları ve Milletvekili Dağılımı

Siyasi Parti	*Alınan Geçerli Oy Yüzdesi*	*Milletvekili Sayısı*
Anavatan Partisi	19,6	132
Cumhuriyet Halk Partisi	10,7	49
Demokratik Sol Parti	14,6	76
Doğru Yol Partisi	19,2	135
Halkın Demokrasi Partisi	4,2	0
İşçi Partisi	0,2	0
Milliyetçi Hareket Partisi	8,2	0
Millet Partisi	0,5	0
Refah Partisi	21,4	158
Yeni Demokrasi Hareketi	0,5	0
Yeniden Doğuş Partisi	0,1	0
Yeni Parti	0,1	0
Bağımsızlar	0,5	0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2012: 93-94).

Seçimlerde 1994 yılındaki yerel seçimlerde oy oranını yükselten Erbakan'ın RP'si birinci çıkarken DP yaşadığı oy kaybına rağmen ikinci, ANAP üçüncü olmuştur. Siyasi ideoloji yelpazesi açısından değerlendirildiğinde 1995 genel seçimlerinde merkez sağın ve merkez solun oyları düşerken merkezin dışındaki sağın oylarının arttığı belirtilebilir. Bu anlamda İslamcılığın yükselişinin devam ettiği ifade edilebilir. Ayrıca seçimlerde İslami reflekslere sahip bir siyasal parti Türkiye siyasi tarihinde ilk kez bir seçimden birinci çıkmış ve iktidarın ilk adayı olmuştur. Fakat diğer partilerin RP'yle koalisyona yanaşmaması nedeniyle hükümeti kurma görevi ANAP Lideri Mesut Yılmaz'a verilmiştir. Yılmaz, DYP ile anlaşarak ANAP-DYP (Anayol) koalisyon hükümetini kurmuş ve hükümet 12 Mart 1996'da güvenoyu almıştır. Fakat 3 ay sonra Yılmaz istifasını Demirel'e verince yeni hükümeti kurmakla Necmettin Erbakan görevlendirilmiştir. Erbakan koalisyon görüşmeleri sonrasında Tansu Çiller ile anlaşmış ve Türk siyasi tarihine Refah-Yol Hükümeti olarak geçen RP-DYP koalisyon hükümeti 8 Temmuz 1996'da TBMM'de 279 kabul oyuyla güvenoyu almış ve Erbakan başbakan olmuştur (Akel, 1999: 50-51).

Erbakan'ın başbakanlığı orduda tekrardan darbe söylemlerini gündeme getirmiştir. 26 Aralık 1996 tarihinde TSK İslami bir programa sahip olan RP'nin yükselişine karşı önlem alınması gerektiğini açıklamış ve Batı Çalışma Grubu da bu görevle yetkilendirilmiştir. Tarihler 28 Şubat 1997'yi gösterdiğinde ordunun MGK'da aldığı kararları içeren bildiri yayımlanmıştır (Özdemir, 2015: 179). Bu bildiriyle başlayan ve Türk siyasi tarihine post-modern darbe olarak geçen süreçte bir kez daha ordu sivil siyasete müdahil olmuştur. Ordu iktidara birtakım talepler içeren liste göndermiş ve Cumhuriyetin laik niteliğine aykırı eylemlerin odağı olduğu gerekçesiyle RP iktidarından rahatsızlığını belirtmiştir. Bildirinin ertesinde RP'ye kapatma davası açılmış ve Erbakan görevinden el çektirilmiştir (Çaha, 2008: 238).

28 Şubat Müdahalesi, İslamcılık üzerinde hem ani hem de zamana yayılan etkilere neden olmuştur. Ani etki yukarıda da belirtildiği gibi iktidardan el çektirilmesi ve siyasal alanda geri plana itilmesi biçiminde yorumlanabilir. Bununla birlikte, ikincisi, daha uzun vadeli etkisi ise İslamcılığın merkez sağa yaklaşmasıdır. Çünkü müdahaleyi izleyen yıllarda İslamcılığı siyasal program edinen partilerde değişim ve dönüşümün meydana geldiği tespit edilmektedir. Örneğin Fazilet Partisi (FP), resmi açıklamalarla sınırlı kalsa da resmi ideolojinin söylemlerini parti programına almıştır ki bu durum geçici de olsa Milli Görüş'ten bir sapmayı ifade etmektedir (Gülalp, 2002: 41). Öte yandan 28 Şubat sonrasında ideoloji içinde ayrışmalar da başlamıştır. 2001 yılında laiklik ilkesine aykırı eylemlerin odağı olduğu gerekçesiyle

FP kapatılmıştır. FP'nin kapatılması Milli Görüş içinde bir süredir devam eden Erbakan ve takipçilerini ifade eden Gelenekçi kesim ile Recep Tayyip Erdoğan, Abdullah Gül, Bülent Arınç gibi isimlerin başını çektiği Yenilikçi tartışmasını son noktaya getirmiştir. 14 Ağustos 2001'de Yenilikçi kesim Adalet ve Kalkınma Partisi'ni (AK Parti) kurmuş ve iki gün sonra Recep Tayyip Erdoğan partinin genel başkanı seçilmiştir (Safi, 2007: 294). Öte yandan Milli Görüş içindeki Gelenekçi kesim ise Recai Kutan'ın genel başkanlığında 20 Temmuz 2001 tarihinde Saadet Partisi'ni kurmuştur. Bu ayrışmanın temel sebebi darbe olmasa da belirleyici etkenlerinden birinin 28 Şubat olduğu tartışma götürmezdir. Bu bağlamda AK Parti'yi 28 Şubat sonrasında Milli Görüş'teki fikir ayrılıklarına dayanan ve siyasal söylemdeki farklılaşma talebiyle kurulmuş bir parti olarak tanımlamak mümkündür. Zira farklılaşma talebini öncelikle ideolojik konumu üzerine kuran AK Parti, Milli Görüş'ten farklı olarak "muhafazakâr demokrat" bir kimliği benimsediğini kuruluşunda ifade etmiştir (Yıldırım, 2019: 115). Bu bağlamda darbe sonrasında İslamcı ideoloji temsilcilerinin bir kesiminin merkez sağa doğru kaydığı belirtilebilir.

Demokratik sol ve milliyetçiliğin yükselişi de müdahale sonrasının ideolojik görünümünü özetlemektedir. Nitekim görevinden el çektirilen Erbakan Hükümeti'nin yerine Mesut Yılmaz'ın başbakanlığındaki ANASOL-D Hükümeti geçmiştir. ANAP, DSP ve Demokratik Türkiye Partisi'nden müteşekkil hükümet, 30 Haziran 1997'de göreve başlamış fakat 1998'de CHP'nin TBMM başkanlığına verdiği gensoru önergesi sonrasında düşmüştür. 1999'daki genel seçimlere kadar ülkeyi Ecevit Hükümeti yönetmiştir.

Tablo 10: 1999 Genel Seçimlerinde Partilerin Aldığı Oy Oranları ve Milletvekili Dağılımı

Siyasi Parti	*Alınan Geçerli Oy Yüzdesi*	*Milletvekili Sayısı*
Anavatan Partisi	13,2	86
Büyük Birlik Partisi	1,5	0
Barış Partisi	0,2	0
Cumhuriyet Halk Partisi	8,7	0
Demokrasi ve Barış Partisi	0,1	0
Değişen Türkiye Partisi	0,1	0
Demokrat Parti	0,3	0
Demokratik Sol Parti	22,2	136
Değişen Türkiye Partisi	0,6	0
Doğru Yol Partisi	12,0	85
Emek Partisi	0,2	0
Fazilet Partisi	15,4	111
Halkın Demokrasi Partisi	4,7	0
İşçi Partisi	0,2	0
Liberal Demokrat Parti	0,4	0
Milliyetçi Hareket Partisi	18,0	129
Millet Partisi	0,3	0
Özgürlük ve Dayanışma Partisi	0,8	0
Sosyalist İktidar Partisi	0,1	0
Bağımsızlar	0,9	3

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, (2012: 93-94).

Türk siyasal hayatında ilk kez bu kadar fazla sayıda partinin katıldığı genel seçimlerde ANAP, DSP, DYP, FP ve MHP'den başka seçim barajını geçen olmamış ve TBMM yalnızca 5 partinin milletvekillerinden oluşmuştur. Bu partilerden DSP ve MHP kendi seçim tarihlerindeki en yüksek oy oranını elde etmişlerdir. Demokratik sol açısından bu kayda değerdir. Ayrıca MHP'nin yükselişi de dikkat çekmektedir. Zira aşırı sağda olan bir partinin seçmen tabanını bu derecede arttırıp iktidar ortaklarından biri haline gelmesi Türkiye siyaseti için o zamana kadar pek rastlanılmış bir durum değildir. Öte yandan bu durum milliyetçiliğin yükselişini de simgelemektedir. Seçimler ANAP ve DYP'nin oylarının giderek düştüğünü ortaya koyarken merkez sağın gerilediği çıkarımına da destek vermektedir. Sağda İslami programa sahip

RP'nin devamı niteliğindeki FP'nin RP'ye göre oy oranı düşse de belirli bir çoğunluğu elinde bulundurmaya devam ettiği görülmektedir. Seçimlerden sonra Demirel hükümeti kurmakla Bülent Ecevit'i görevlendirmiş ve Ecevit başbakanlığındaki DSP-MHP-ANAP Hükümeti (ANASOL-M) 28 Mayıs 1999'da kurulmuştur. Bu hükümet 2002'deki genel seçimlere kadar neredeyse 3,5 yıl siyasi iktidarın sahibi olmuştur.

6.Genel Değerlendirme ve Sonuç

Türkiye siyasetinin yüzyıllık tarihi dikkate alındığında siyasal alanın belirleyicilerinden birinin askeri müdahaleler olduğu tartışma götürmezdir. Müdahaleyi izleyen siyasal hayatın yeniden düzenlendiği ve rejimin niteliği ile aktörlerin müdahale öncesine göre değiştiği dikkate alındığında ordunun belirleyiciliği ortaya çıkmaktadır. Türkiye'de ordunun bu belirleyiciliğinin kapsamına bir de siyasal ideolojileri almak gerekir.

Bu çalışma da askeri müdahalelerin sonrasındaki sivil siyasal hayatı analiz ederek kısa vadede ordunun siyasete dâhil olmasının siyasal ideolojiler üzerindeki etkilerini tartışmıştır. Çalışmanın ana temasında askeri müdahalelerin bir ya da daha çok ideolojinin siyasal hayatta öne çıkma ya da geriye itilmesine sebebiyet vermesi vardır. İlgili dönemdeki siyasal partiler ile seçimlerde meydana gelen gelişmeler 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat askeri müdahaleleri birlikte incelendiğinde çalışmada varılan esas sonuç, bu durumun Türkiye için de geçerli olduğudur.

27 Mayıs'ı Türkiye'de ideolojiler için bir dönüm noktası kabul etmek yerinde olacaktır. Çünkü 1960 sonrası siyasal ve toplumsal hayat gerçekten de ideolojilerle dolu bir süreci resmetmektedir. Özellikle sol için yeni bir dönemin de başlangıcıdır. Çünkü hem aşırı hem de merkez sol 1960'ların yükselen ideolojik duruşudur. Sağ için farklı bir durum söz konusudur. Çok partili hayata geçişten itibaren yükselişte olan merkez sağın iktidar sahipliğini ortadan kaldırması ve seçmen tabanını daraltması bağlamında darbeyi geriletici bir etken ya da siyasal hayattaki egemenliğini diğer ideolojilerle dengeleyen bir gelişme olarak okumak mümkündür.

12 Mart Müdahalesi'nin de merkez sağ bir partiyi iktidardan etme suretiyle ideolojiler üzerinde sonuç doğurduğu belirtilmelidir. Öncelikle selefi gibi merkez sağın gerilemesine neden olduğu çıkarımı yapılabilir. Hatta merkez sağın ikinci kez iktidardan uzaklaştırılmasının seçmende kısa süreli de olsa "merkez sağın iktidarda muktedir olamayacağı" yönünde bir endişeyi doğurması ihtimali dikkate alınırsa müdahalenin etkileri daha da görünür hale gelmektedir. Müdahale sonrası yapılan seçimlerde ortanın solu ile İslamcılığın yükselişi ile bu görüşü desteklemek de mümkündür.

12 Eylül'ün Türkiye'de siyasal ideolojiler açısından dönüm noktası kabul edilebileceği, o zamana kadar ki bakiyeyi bir anda sıfırlamasıyla, yani siyasal faaliyeti yasaklayıp partileri kapatmasıyla temellendirilebilir. Zira 11 Eylül 1980 tarihindeki siyasal aktörlerin çoğu darbe sonrasında elimine edilmiştir. İdeolojiler açısından kısa vadedeki sonucu da en az bu etkisi kadar radikaldir. Darbe sonrasında, liberalizm geçmişte olmadığı kadar siyasal/ekonomik/sosyal hayatın belirleyiciliğini üstlenmiştir.

28 Şubat ise sol ile milliyetçiliğin siyasal alanda hâkimiyet kazanmaya başladığı 1999 genel seçimlerinde DSP ve MHP'nin tarihlerindeki en yüksek oy oranına ulaştığı dikkate alındığında; İslamcılığın dönüşüm geçirdiği de müdahaleyi izleyen dönemde İslamcılık içindeki ayrışmalarda kendini göstermektedir. Özellikle AK Parti'nin muhafazakâr demokrat söylemiyle tanımladığı ideolojik duruşunun merkez sağa yakınlaşan bir İslamcılığa karşılık geldiği düşünülebilir, ki bu da 28 Şubat sonrası FP içindeki ayrışma sürecinin bir sonucudur.

Son olarak askeri müdahalelerin ideolojiler ve temsilcileri olan siyasal partiler üzerindeki etkilerinden biri de kurumsallaşmayan parti geleneğini kurumsallaştırmaları olarak belirtilebilir. Bu anlamda müdahaleler ile kesintiye uğrayan "ideoloji-siyasal parti" sürekliliğinin Türkiye'de bir ideolojinin partileşme ve kurumsallaşmasına engel teşkil edeceği kuvvetle muhtemeldir.

Kaynakça

Ahmad, F. (2010). *Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)*, Ahmet Fethi (Çev.). İstanbul: Hil Yayın.

Akel, A. (1999). *Erbakan ve Generaller*. İstanbul: Şura Yayınları.

Akın, M. H. (2018). Turgut Özal ve Anavatan Partisi Muhafazakârlığı. *Muhafazakar Düşünce Dergisi*, 15(55), 121-139.

Akıncı, A. (2014). Türkiye'nin Darbe Geleneği: 1960 ve 1971 Müdahaleleri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(1), 55-72.

Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Aktaş, H. E. (2019). Askeri Darbelerin Sebepleri, Dinamikleri ve İdeolojik Temelleri - Irak Örneği, *Avrasya Etüdleri*, 25(56), 155-178.

Artvinli, F. (2007). *Osman Bölükbaşı Seraba Harcanmış Bir Ömür*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Atılgan, G. (2013). Türkiye İşçi Partisi. Turgay Uzun (Ed.). *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (ss. 343-378). Ankara: Orion Kitabevi.

Barbaros, F. ve Karatepe, İ. D. (2009). 60'lı Yıllarda Türkiye'ye Planlamadan Bir Bakış. Ege *Akademik Bakış Dergisi*, 9(1), 261-289.

Batırel, Ö. F. (1995). 1994 Ekonomik Krizinin Kamusal Temelleri ve 1995 Önlemleri. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 11-13, 95-100.

Belge, M. (2008). Türkiye'de Sosyalizm Tarihinin Ana Çizgileri. Murat Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8 (Sol)* içinde (ss. 19-48). İstanbul: İletişim Yayınları.

Bora, T. (2017). *Cereyanlar (Türkiye'de Siyasal İdeolojiler)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Börklüoğlu, L. (2017). Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Türkiye'de Siyaset: Değişim Dinamikleri, Aktörler ve Gelişmeler, Mehmet Zencirkıran (Ed.). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı* içinde (ss. 99-160). Bursa: Dora Basım Yayın.

Çaha, Ö. (2008). *Modern Dünyada Din ve Devlet*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Dursun, S. (2018). Türk Siyasal Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri (1975-1977). *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi*, 7(20), 425-440.

Dursunoğlu, İ. (2021). Çok Partili Hayattan 1980'e Demokratik Süreç, İsmail Dursunoğlu (Ed.). *Türkiye'de Demokrasi Süreç, Yapı ve Tartışmalar* içinde (ss. 35-64). İstanbul: Efe Akademi Yayınları.

Erdoğan, M. (2008). *Türkiye'de Anayasalar ve Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.

Ertem, B. (2018). 12 Mart 1971 Askeri Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974). *Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 655-676.

Fedayi, C. (2019). Adalet Partisi'nin Birinci Dönemi: 1961-1971. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi,* 16(57), 123-150.

Gülalp, H. (2002). *Kimlikler Siyaseti: Türkiye'de Siyasal İslam'ın Temelleri*. İstanbul: Metis Yayınları.

Gülpınar, G. (2013). Türkiye İşçi Partisi. Mehmet Kabasakal (Der.). *Türkiye'de Siyasal Partiler* içinde (ss. 88-107). İstanbul: Okan Üniversitesi Yayınevi.

Hakyemez, Y. Ş. (2010). 2010 Değişiklikleri ve Demokratik Hukuk Devleti. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 14(2), 387-406.

İnan, E. (2023). Türkiye İşçi Partisi'nin İnşa ve Gelişimini Tetikleyen Koşullar (1960 – 1966). *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, 9 (2), 19-33.

Kösebalan, H. (2011). Turkish Foreign Policy. New York: Palgrave Macmillan.

Kurt, S. (2002). *Bir Karaoğlan Hikâyesi- Bülent Ecevit-*. İstanbul: Birey Yayıncılık.

Kuzu, B. (2005). Türkiye İçin Başkanlık Sistemi. Adnan Küçük, Selahaddin Bakan ve Ahmet Karadağ (Ed.). *21. Yüzyılın Eşiğinde Türkiye'de Siyasal Hayat* içinde (ss. 167-240). Bursa: Alfa Aktüel Yayınları.

Mutlusu, A. F. (2019). Anavatan Partisi. Turgay Uzun (Ed.). *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (ss. 379-394). Ankara: Orion Kitabevi.

Önal, T. (2016). 12 Mart Muhtırası: Vesayetin Pekişmesi ve Ara Rejim Süreci (12 Mart 1971-14 Ekim 1973). *History Studies*, 8(1), 89-109.

Özbudun, E. (2014). *Türk Anayasa Hukuku*. Ankara: Yetkin Yayınları.

Özdemir, H. (2015). 28 Şubat Süreci Arifesinde ve Ertesinde İki Milli Görüş Partisi: Refah Partisi (RP)- Fazilet Partisi (FP) (Karşılaştırmalı Bir Analiz). *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 165-193.

Öztürk, Ş., Nas, F. ve İçgöz, E. (2008). 24 Ocak Kararları, Neo-Liberal Politikalar ve Türkiye Tarımı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), 15-32.

Resmi Gazete. *1924 tarih ve 491 sayılı Teşkilatı Esasiye Kanunu'nun Bazı Hükümlerinin Kaldırılması ve Bazı Hükümlerinin Değiştirilmesi Hakkında Geçici Kanun*. 14.06.1960, https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/10525.pdf

Safi, İ. (2007). *Türkiye'de Muhafazakâr Siyaset ve Yeni Arayışlar*. Ankara: Lotus Yayınevi.

Sarıbay, A. Y. (2005). Milli Nizam Partisinin Kuruluşu ve Programının İçeriği, Yasin Aktay (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce İslamcılık* içince (ss. 576-590). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şener, M. (2008). Türkiye İşçi Partisi. Tanıl Bora ve Murat Gültekingil (Ed.). *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 8 (Sol)* içinde (ss. 356-375). İstanbul: İletişim Yayınları.

Şimşek, M. (2020). Çoğulculuk ve Vesayet İkileminde 1961 Anayasası. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (TBMM'nin 100. Yılı ve Millî İrade Özel Sayısı), 221-240.

Tekin, Y. ve Okutan, M. Ç. (2019). *Türk Siyasal Hayatı*. Ankara: Orion Kitabevi.

Turan, Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 4(1), 56-80.

Türkiye Cumhuriyeti 1961 Anayasası. https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/

Türkiye Cumhuriyeti 1982 Anayasası. *2709 Sayılı Kanunun Orijinal Hali*. https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu. (2012). *Milletvekili Genel Seçimleri 1923-2011*. Ankara.

Uzun, T. (2013). Milliyetçi Hareket Partisi. Turgay Uzun (Ed.). *İttihat ve Terakki'den Günümüze Siyasal Partiler* içinde (ss. 237-281). Ankara: Orion Kitabevi.

Yalanız, Y. (2021). Milli Görüş Partileri Kronolojisi, Muhammed Maruf ve Yusuf Yalanız (Ed.). *Milli Görüş Partileri* içinde (ss. 1-51). Ankara: Nobel Yayınevi.

Yıldırım, U. T. (2019). Siyasal Tutumun Kavramsal Kaynakları: Ak Parti ve Saadet Partisi Üzerinden Bir Mukayese, *Yüksek Lisans Tezi*, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Malatya.

Yılmaz, E. (2017). Türk Siyasî Tarihinde Askerî Müdahalelere Bir Örnek: Demokrat Partililere Siyasî Haklarının İadesi Meselesi ve 14-21 Mayıs 1969 Buhranı, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 16(32), 21-64.

Zenginoğlu, S. (2018). Özal Dönemi Türk Dış Politikası Perspektifinden Türkiye'nin Avrupa Topluluğu'na Tam Üyelik Başvurusu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (60), 482-487.

Zürcher, E. J. (2015). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. Yasemin Saner (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.